

Соболь Н.В.,

аспірант кафедри теорії та методики музичного мистецтва
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

Художньо-творча толерантність у контексті інструментально-виконавської діяльності майбутніх учителів музики

Стаття присвячена висвітленню значення художньо-творчої толерантності майбутнього вчителя музики як характеристики особистості сучасного фахівця та показника суб'єктивного розуміння та інтерпретації творів мистецтва. Розглядається зміст, завдання та компоненти інструментально-виконавської діяльності майбутнього вчителя музики як такої, що сприяє набуттю різнобічного художнього досвіду, необхідного для успішного формування художньо-творчої толерантності. Простежується зв'язок між потребою у розвитку художньої освіченості особистості студента та формуванням у нього художньо-творчої толерантності.

Ключові слова: художньо-творча толерантність, майбутній вчитель музики, інструментально-виконавська діяльність, фахова підготовка майбутнього вчителя музики, художній досвід, художня освіченість, художня ментальність.

Соболь Н.В.

Художественно-творческая толерантность в контексте инструментально-исполнительской деятельности будущих учителей музыки

Статья посвящена определению значения художественно-творческой толерантности будущего учителя музыки как характеристики личности современного специалиста и показателя роли субъективного в понимании, а также интерпретации произведений искусства. Рассматривается содержание, задания и компоненты инструментально-исполнительской деятельности будущего учителя музыки, способствующей получению разностороннего художественного опыта, необходимого для успешного формирования художественно-творческой толерантности. Прослеживается связь между потребностью в развитии художественной образованности личности студента и формированием у него художественно-творческой толерантности.

Ключевые слова: художественно-творческая толерантность, будущий учитель музыки, инструментально-исполнительская деятельность, профильная подготовка будущего учителя музыки, художественный опыт, художественная образованность, художественная ментальность.

Sobol N.V.

Artistic Tolerance within Context of Future Music Teachers' Instrumental Performing Activity

The article is focused on the problem of future music teacher's artistic tolerance formation. This phenomenon is defined as an important characteristic of contemporary specialists in the art education which influence their comprehension and interpretation of the works of art. The author reviews the content, aims and components of instrumental performance as a part of educational and artistic activities of future music teachers.

The article highlights interconnection between future music teacher's instrumental performing experience and development of his artistic creative tolerance. The quality of personality's artistic experience depends upon the quantity of his passive contacts with works of art (a sort of "artistic communicative sessions" in auditory) and active interaction with artistic texts during its interpretation. The acquired future music teacher's artistic experience has influence on achievement of his skills, techniques in music performances, and improves personal and professional qualities including artistic tolerance.

The modern art in comparison with the classical art is more contradictory and needs to be learned profoundly. In this reason the level of personality's respectability and treatment (in other words — tolerance) of the artistic phenomena, styles, genres etc could be different depending on his knowledge about them. Consequently, erudition and experience in wide cultural and artistic fields as a result of music activities are

the background of the idea of artistic tolerant student — future music teacher. Also it is worth to notice, that individual mental, psychological and behavior features of each personality play an important role in the case of artistic tolerance formation. Therefore, the author of the article emphasizes that this phenomenon might be the result of personal wish to find out the essence of art.

Key words: *artistic tolerance, future music teacher, instrumental performance, future music teacher professional training, artistic experience, artistic erudition, artistic mentality.*

Постановка проблеми. Толерантність як соціальна характеристика особистості може проявлятися у всіх сферах діяльності, де присутні елементи міжособистісної комунікації. Такою сферою є творча діяльність. Тому для означення толерантності у художньому спілкуванні ми пропонуємо застосовувати поняття *художньо-творча толерантність*. Під явищем художньо-творчої толерантності майбутнього вчителя музики ми розуміємо здатність особистості бути об'єктивною та неупередженою стосовно мистецьких явищ (творів, художніх напрямків тощо) та учасників творчого процесу (митець, виконавець, слухач та ін.). Сформована художньо-творча толерантність є ознакою багатогранної освіченої особистості, яка любить мистецтво, досліджує його і займається активною творчою діяльністю. Зважаючи на специфіку музичного мистецтва, перевірити наявність або відсутність художньо-творчої толерантності майбутнього вчителя музики можливо шляхом аналізу його суджень щодо мистецьких явищ, а також оцінивши його інтерпретації музичних творів.

Важливо зазначити, що художньо-творча толерантність майбутнього вчителя музики є проявом поваги до результатів творчої діяльності інших — класиків, сучасних авторів, а також колег. Особливо це стосується сучасного мистецтва, яке відзначається своєю неоднозначністю та часто піддається різкій критиці. Така реакція, на нашу думку, має декілька причин, серед яких — загальна нетерпимість людей та їх «культурна статичність» (традиційність та небажання розвивати естетичний світогляд). Варто згадати, для прикладу, явище так званого «дегенеративного мистецтва», яке було започатковано в Німеччині у часи фашизму [9]. Заперечення філософії модерністських течій мистецтва та зневага до творчої діяльності митців, нав'язування естетичних поглядів є проявом не лише політичного впливу тоталітаризму на мистецтво, але й відсутності художньо-творчої толерантності, що визнає свободу художньої самореалізації особистості.

У зв'язку зі швидким розвитком науки та техніки, соціально-політичними змінами та їх впливом на культурне життя (і мистецтво у тому числі) майбутній вчитель музики (як носій та посередник передачі знань з мистецтва майбутнім поколінням) зобов'язаний не лише володіти музичними здібностями і бути достойним виконавцем, орієнтуватися в мистецтві, але й уміти проявляти свою освіченість та художню вихованість.

Саме художньо-творча толерантність допоможе фахівцю бути сучасним, цікавим і мобільним як у мистецькому плані, так і в соціальному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен толерантності у культурному контексті розглядали О. Бурлак, О. Волошина, Е. Герасімова, О. Кихтюк, Е. Койкова, Л. Майковська та інші дослідники у ракурсі міжнародної та міжкультурної комунікації, формування та прояву етнокультурної терпимості засобами мистецтва тощо. Вивченням різних аспектів інструментально-виконавської діяльності майбутніх вчителів музики займалися вітчизняні науковці О. Андрейко, Є. Куришев, О. Ляшенко, Г. Падалка, Т. Пляченко, В. Ревенчук, О. Ростовська, О. Хлебнікова, Д. Юник та інші. Як зазначає О. Березовська, в музичній педагогіці аспект фортепіанної підготовки майбутнього вчителя музики висвітлений дослідженнями з формування у нього музично-виконавської майстерності, виконавської компетентності, виконавської культури, вивчення стильових образно-мисленневих особливостей, культурологічних та художньо-пізнавальних основ та методичного забезпечення [2, 197].

М. Давидов [4] вказує на те, що сучасні наукові пошуки у виконавській практиці стимулювали виникнення окремого напрямку виконавського музикознавства, який розробляють безпосередньо самі виконавці (М. Долгов, Н. Жайворонок, В. Заєць, Ю. Некрасов, О. Ролінська, А. Романова, О. Тарасова, К. Тимофеева та інші). Їхні досвід та методичні розробки задля подолання проблем практичного музичного виконавства є цінними та цікавими для наукової спільноти.

Незважаючи на інтерес дослідників до виконавського мистецтва та висвітлення проблем сучасної мистецької освіти, питання формування толерантності у художньому спілкуванні особистості з творами мистецтва залишилося без уваги. Тому вивчення феномена художньо-творчої толерантності, на нашу думку, залишається малодослідженим та актуальним для висвітлення у контексті фахової підготовки майбутніх вчителів музики.

Метою статті є висвітлення ролі художньо-творчої толерантності у процесі інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики. Задля реалізації поставленої мети нами було визначено основні **завдання**, а саме: розкрити сутність феномена художньо-творчої толерантності майбутнього вчителя

музики, обґрунтувати зміст фахової підготовки майбутнього вчителя музики, проаналізувати компоненти інструментально-виконавської діяльності, виявити зв'язок між художньо-творчою толерантністю майбутнього вчителя музики та складовими його виконавської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи феномен художньо-творчої толерантності майбутнього вчителя музики з філософської, психологічної, мистецтвознавчої позицій, ми дійшли висновку про те, що найефективнішим способом її формування є активна творча діяльність. З точки зору діяльнісного підходу це можливо за умови реалізації музично-виконавської діяльності майбутнім вчителем музики як складової фахової підготовки студентів.

Фахова підготовка майбутнього вчителя музики полягає у забезпеченні студента необхідними знаннями та компетенціями з музично-теоретичних предметів (елементарна теорія музики, сольфеджіо, гармонія, поліфонія, аналіз музичних форм, історія зарубіжної та української музики, музичний фольклор, методика викладання музики тощо), музично-виконавських дисциплін на індивідуальних (гра на інструменті, концертмейстерство, вокал, диригування) та колективних (хор, оркестр, ансамбль) заняттях, а також при вивченні спеціальних профільних дисциплін (звукорежисура, акторська діяльність, регентство тощо).

Перелічені фахові дисципліни у тій чи тій формі представлені у навчальних планах вищих мистецьких навчальних закладів педагогічного спрямування, але вони не є вичерпними і можуть доповнюватися іншими напрямками роботи та фахового зростання майбутніх вчителів музики. Спільними ж мають залишатися головні завдання впровадження реалізації фахової підготовки студентів, а саме: підвищення їх виконавського рівня, розширення музично-художнього кругозору майбутніх вчителів музики, розкриття їхнього творчого потенціалу та посилення зацікавленості до роботи за спеціальністю.

В основі фахової підготовки майбутнього вчителя музики лежить стимулювання його виконавської діяльності, яка полягає у роботі над технікою гри на інструменті (співу чи диригування), розучуванні текстів творів різних композиторів, стилів та жанрів, їх інтерпретуванні та привселюдній демонстрації; створенні власного педагогічного репертуару тощо. Невід'ємною вимогою до майбутніх вчителів музики є володіння грою на фортепіано та уміння використовувати його у роботі з учнями.

Аналіз навчальних програм, розроблених викладачами кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка Л. Гаркушою, О. Економовою, Є. Куришевим, Т. Пляченко, показав, що фортепіанна підготовка у вищому

навчальному закладі мистецько-педагогічного спрямування передбачає кілька основних напрямків: навчання у класі основного музичного інструмента (для студентів, у яких фортепіано є профільним інструментом), у класі додаткового музичного інструмента (для студентів, профільний інструмент яких не фортепіано), проходження курсу концертмейстерської підготовки, ансамблю чи оркестру. Крім того, удосконалення студентами навичок гри на фортепіано продовжується на заняттях з хорового диригування, вокалу, методики викладання музики. Таким чином, інструментально-виконавська діяльність майбутнього вчителя музики пронизує усі види музичної, а отже, і навчальної діяльності студента.

До основних завдань викладання дисципліни «Основний музичний інструмент» як компонента фахової підготовки майбутнього вчителя музики, Т. Пляченко відносить опанування технікою гри на музичному інструменті та оволодіння інтерпретаційними уміннями, розвиток музичних здібностей, формування педагогічного репертуару, виконавської манери та сценічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, засвоєння методів роботи над музичним твором. Окремо ми хочемо підкреслити завдання, яке дослідниця визначає як *розвиток інтелектуальної, естетичної і духовної сфер особистості студента*, що полягає у «...розвитку мислення студента у процесі теоретичного аналізу твору: формування толерантності та емоційної культури студента — співпереживання, емпатія; розвиток навичок творчого спілкування — вербальна і невербальна комунікація» [6, 67].

Як бачимо, у визначенні присутнє поняття *толерантності*, яке може формуватися та розвиватися у процесі інструментально-виконавської діяльності майбутнього вчителя музики. Толерантність, як було уже нами визначено на початку даного дослідження, може проявлятися не лише у загальному розумінні надбання соціальної комунікативної практики, але й у художньому спілкуванні також. Отже, художньо-творча толерантність як мистецьке явище є бажаною характеристикою майбутнього вчителя музики у його виконавській практиці.

О. Березовська стверджує, що музично-виконавська підготовка «...забезпечує результативність музичного навчання, сприяє підвищенню рівня фахових знань, надає ефективності музично-виконавській діяльності, що полягає: з одного боку, в умінні освоєння тексту музичного твору, в оволодінні індивідуальними художньо-технічними навичками та вміннями; у тлумаченні ідеї художнього образу і проникненні у виразно-смыслову сутність музичної мови, у відборі виразних засобів для найбільш точної передачі змістовного композиторського задуму, у досягненні еталону художньої цілісності виконання;

з іншого боку, в осягненні різноманітності її видів, в активізації виконавської практики, у творчій самостійності виконавця, у психологічній готовності до діяльності, у набутті власного професійного досвіду» [2, 201–202].

М. Ярова дає характеристику сутності виконавської підготовки, яка стосується гри на будь-якому інструменті, у тому числі і на фортепіано. Така діяльність майбутнього вчителя музики, за М. Яровою, набуває ознак інтегративності та включає у себе «...систему знань щодо музичного мистецтва та видів музично-виконавської діяльності; художньо-творчу пошукову діяльність щодо вирішення виконавських технологічних проблем; досвід емоційно-ціннісного ставлення особистості до дійсності, втіленої в творах музичного мистецтва; формування нових способів діяльності на основі вже відомих, що потребують самостійного перетворення раніше засвоєних знань і умінь; накопичення різноманітного за жанром та стилем художнього репертуару» [8].

Відповідно до подальших міркувань дослідниці, інструментально-виконавська підготовка є проявом художньо-творчого розвитку студентів, що зумовлює формування у них потреби спілкування з виконавським мистецтвом, знань його витоків та перспектив розвитку, володіння виконавськими уміньми у роботі з творами класичних та сучасних композиторів, уміння проводити аналіз творів та здійснювати їх класифікацію [8].

Отже, у виконавській діяльності майбутнього вчителя музики велику роль відіграє набуття досвіду як спілкування з мистецтвом, так і власне інтерпретування творів. Результатом такої діяльності очікується підвищення вправності та поліпшення виконавської техніки студента, але також, на нашу думку, з досвідом творчої роботи у особистості має з'явитися художньо-творча толерантність. У порівнянні з класичним сучасне мистецтво викликає багато суперечностей і вимагає більш детального вивчення та підготовки як з боку глядачів (слухачів), так і з боку інтерпретаторів. У зв'язку з цим рівень зацікавленості, поваги та толерантності до творчості сучасних митців у людей найчастіше різко відрізняється від того, яку реакцію вони проявляють стосовно творів авторів-класиків. Тому варто зазначити, що для формування художньо-творчої толерантності майбутніх вчителів музики особливо увагу потрібно приділити вивченню творів сучасних композиторів, здійснювати їх аналіз та порівняння з класичними прикладами.

Л. Беренбойм стверджував, що музичний твір у різних епохах має тенденцію проявлятися різними сторонами, а тому розкриття об'єктивної його сутності має індивідуальний (суб'єктивний) характер. А дві крайності, в яких може проявитися

сутність інтерпретації твору — «осучаснення» або надуважне слідування традиціям, — матимуть негативні наслідки для інтерпретатора та твору, що виконується [3, 277].

За Л. Беренбоймом, справжнє виконання передбачає узгодження часу, який відображено у музичному творі, та часу, в якому живе інтерпретатор [3, 225]. Автор пояснює це тим, що кожна епоха розуміє, розкриває та виконує шедеври мистецтва по-різному, що залежить від особливостей покоління людей, які завдяки отриманому історичному досвіду здатні подивитися на твір по-новому. Саме завдяки бажанню «осучаснити» автора, на думку вченого, проявляється найбільша повага до нього. Адже його твір сприймається «...не як музейний експонат, а як дещо, що вписується в сучасне життя» [3, 225].

Справжній митець, на думку Л. Беренбойма, — це не просто «хранитель законів», а творець, який, спираючись на традиції та розвиваючи їх, створює щось нове, що раніше не існувало, ба навіть вважалось неможливим [3, 226].

Але мистецтво по своїй суті — неоднозначне утворення, яке одночасно є суворо регламентованим та перебуває у творчій свободі. Тому завдання вчителя полягає не лише в передачі знань та організації роботи учня, але й у підтримці описаної рівноваги. А для цього потрібно розбиратися у мистецтві та знати межу, яка визначає перехід від індивідуальної інтерпретації до того, що вже втрачає зв'язок з першоосновою твору.

Важливою характеристикою сучасного вчителя мистецьких дисциплін, як стверджує О. Щолокова, є його художня освіченість, наявність компетенцій у різних галузях мистецтва для здійснення своїх професійних функцій, в тому числі просвітницької [7].

На думку М. Безуглої, «...освіченість варто розглядати не лише як сукупність знань, отриманих в процесі освіти, а як сукупність певних особистісних характеристик (різнобічна обізнаність, культурність, благородство почуттів, вміння широко мислити, тонко відчувати й “бачити” прекрасне... наявність рефлексивного уявлення про набуті знання, наявність власного світобачення, шанобливе ставлення до цінностей і традицій інших народів), що активізують і стимулюють бажання і потребу особи в подальшому самовдосконаленні та гармонійному розвитку» [1].

Явище *художньої освіченості* трактується М. Безуглою як «...сукупність фізичних, розумових, емоційних і творчих здібностей, умінь і навичок, спрямованих на розвиток у студентської молоді певних якостей: культуротворчого ставлення до дійсності, плідної уяви, емоційності, духовно-культурної і духовно-моральної відповідальності, гнучкості, критичності і широти мислення, культуротворчої ініціативності, почуття самостійності, здатності до адаптації

і сприйнятливості до інновацій, свободи думок і дій, що загалом характеризують молоду людину як гармонійну, різнобічно розвинену, мислячу, освічену, духовно-культурну, творчу особистість. Крім того, залучення студентів до культурної спадщини минулого, стимулювання їх активної участі у творчій діяльності, розвиток художньої освіти сприяють більш плідному засвоєнню досліджуваного матеріалу» [1].

Таке тлумачення освіченості в культурному та художньому контексті гармонійно поєднується з нашим уявленням про художньо-творчу толерантність майбутнього вчителя музики, розкриваючи спільну ідею: формування поваги до цінностей та культури інших через особистий художній досвід. Тому можна зробити висновок, що художньо освічена особистість має підґрунтя для художньо-творчої толерантності, а людина, яка володіє художньо-творчою толерантністю, є художньо освіченою.

Окремо слід згадати про феномен *художньої ментальності* майбутнього вчителя музики, який досліджує О. Реброва. Толерантність особистості визначається не лише за її освіченістю, але й за її ментальністю, тобто соціокультурною характеристикою, яка «...визначає сформовані впродовж певного часу загальні риси мислення, свідомості, почуттів та ставлення до всесвіту якогось народу, етносу, соціальної групи або окремої людини» [5, 14].

Художня ментальність майбутнього вчителя мистецьких дисциплін визначається О. Ребровою як «...феномен, який синтезує уявлення про картину світу, тип мислення

з художньо-семантичними ресурсами мистецтва в творчих процесах на основі культурно-історичних, етнонаціональних, освітньо-професійних мистецьких факторів, які спрямовують процес формування індивідуального художнього досвіду та емоційно-духовної налаштованості особистості відповідно до художніх цінностей народу» [5, 15]. Тому можна стверджувати, що художньо-творча толерантність майбутнього вчителя музики знаходиться у залежності від художньої ментальності особистості студента.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. У результаті проведеного аналізу змісту інструментально-виконавської діяльності майбутнього вчителя музики виникають сумніви, чи всі можуть оволодіти художньо-творчою толерантністю, оскільки індивідуальний художній досвід, освіченість, ментальність, схильність до мистецької діяльності можуть відрізнятися серед студентів. На нашу думку, художньо-творча толерантність майбутнього вчителя музики повинна стати добровільним особистим надбанням кожного, хто хоче зрозуміти мистецтво. Студентів потрібно долучати до вивчення творів, створювати умови для зацікавлення мистецькою роботою, стимулювати до художньої творчості і таким чином створювати підґрунтя для толерантного співжиття особистості з художнім розмаїттям світу мистецтва. У подальших дослідженнях ми плануємо розкрити більш детально сутність феномена художньо-творчої толерантності в аспекті фортепіанної підготовки майбутніх учителів музики та розробити методичну систему формування описаного явища.

ДЖЕРЕЛА

1. Безугла М.В. Художня освіченість як компонент духовно-культурної цінності освіти [Електронний ресурс] / М.В. Безугла // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. — 2013. — № 4. — С. 7–11.— Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NZTNPU_ped_2013_4_4.pdf
2. Березовська О. До проблеми музично-виконавської діяльності у фортепіанній підготовці майбутніх учителів музики [Електронний ресурс] / О. Березовська // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2012. — № 6 (2). — С. 197–202. — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2012_6\(2\)_29.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2012_6(2)_29.pdf)
3. Беренбойм Л. Вопросы фортепианной педагогики и исполнительства / Л. Беренбойм. — Л. : Музыка, 1969. — 288 с.
4. Давидов М. Наукові здобутки виконавського музикознавства — чинник прогресу музичної педагогіки [Електронний ресурс] / М. Давидов // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. — 2014. — Вип. 110. — С. 144–150. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvnmau_2014_110_16.pdf
5. Реброва О.Є. Теорія і методика формування художньо-ментального досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії [Текст] : автореф. дис.... д-ра пед. наук : 13.00.02; 13.00.04 / О.Є. Реброва; Нац пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2013. — 44 с.
6. Пляченко Т.М. Формування інструментально-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки / Т.М. Пляченко // Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 16-17 жовт. 2014 р. / МОН України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; за заг. ред. В.О. Огнев'юка ; [редкол.: В.О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа, К.Ю. Бацак та ін.]. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. — С. 61–69.

7. Щолокова О.П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей / О.П. Щолокова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. — К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. — Вип. 4 (9): Матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 26–27 квітня 2007 р. — С. 11–14.
8. Ярова М.В. Підготовка майбутнього вчителя музики до інструментально-виконавської діяльності / М.В. Ярова // Пед. дискурс : зб. наук. пр. — 2012. — Вип. 11. — С. 370–373.
9. Barron, S. (1991). Degenerate Art: the fate of the Avant-garde in Nazi Germany / S. Barron. — Los Angeles Country Museum of Art, 1991. — 423 p. http://www.lacma.org/sites/all/themes/custom/lacma/reading_room/degenerate-art-the-fate-of-the-avant-garde-in-nazi-germany.html#page/n0/mode/2up